

Etnometodologický workshop

Univerzita Karlova, Praha, 24.–26. 6. 2006

Po dvou předchozích workshopech v Sýrii k tématu *Arabs in the Media: Wars, Identities and Public Space* se třetí etnometodologický workshop pod názvem *Ethnomethodology and Media: Wars, Borders and Identities* konal v Praze (o syrských workshopech viz zprávu J. Nekvapila v *Sociologickém časopise / Czech Sociological Review* 41, 2005: 343–346). Volba Prahy jako místa konání nebyla čistě náhodná. Díky hlavnímu organizátorovi workshopu, Jiřímu Nekvapilovi z Karlovy univerzity, navštívila většina zúčastněných Prahu již dříve. V říjnu 2004 přednášel v Praze Baudouin Dupret (Sýrie), organizátor syrských setkání a spoluorganizátor pražského workshopu, a pražskému publiku tehdy představil výzkum, jež poprvé prezentoval právě na etnometodologickém workshopu v syrském Damašku (týkal se reklamních sebe prezentací tří arabských televizních stanic). Část agendy syrského workshopu se tím přenesla do Prahy. V prosinci 2004 přednášeli v Praze japonští badatelé Ron Korenaga a Yoshifumi Mizukawa o svém etnometodologickém výzkumu recepce reklamy a v prosinci 2005 přijel do Prahy Dušan Bjelić (USA) s přednáškou o masmediální praxi „editování sociálních identit“. Častým hostem v Praze bývá blízký spolupracovník Jiřího Nekvapila a též spoluorganizátor pražského workshopu Ivan Leudar (Velká Británie), kterého mohli zájemci o analýzu diskurzu vidět v Praze již před deseti lety na konferenci *Dialoganalyse VI* (viz stejnojmenný sborník z konference, ed. S. Čmejrková, J. Hoffmannová, O. Müllerová a J. Světlá, Tübingen: Max Niemeyer Verlag 1998). Většinou proto nebylo zatěžko přijmout návrh Leny Jayyusi (Spojené arabské emiráty), aby se třetí workshop konal v Praze. Jediným smolným okamžikem akce bylo, že jeden ze spoluorganizátorů, B. Dupret, musel na poslední chvíli odříct svou účast.

Hlavní zaměření pražského work-

shopu zůstalo stejné jako v Damašku: bylo jím ověřování nosnosti etnometodologického přístupu ke zkoumání masmediální komunikace. I tentokrát byly v popředí konceptuální otázky mediální konstrukce sociálních identit aktérů v konfliktních situacích či hledání povahy intertextových vztahů mezi mediálními texty s využitím pojmu dialogické sítě. Tematicky však již nebyl pražský workshop výlučně zaměřen na arabský svět a jeho mediální prezentaci, nýbrž se věnoval též mediálním prezentacím marginalizovaných a stigmatizovaných sociálních skupin v Evropě (romských přistěhovalců ve Velké Británii, marocké mládeže v Amsterdamu), mediální konstrukci ohrožení Japonska nemocí šílených krav aj.

Většina příspěvků se zabývala jevy, jako je konflikt, vytváření hranic, teritorií a formulování rozdílných společenských identit v konfliktní (např. válečné) situaci. Ukázalo se, jak důležitou roli hraje v těchto situacích lidské tělo – existence fyzického těla je předpokladem vzniku teritorií a vytváření hranic, přitom aktuální podmínky jeho existence se mohou dostat (chtělo by se říct „s jistou ironickou paradoxností“) do ostrého konfliktu s diskurzy, jejichž úkolem je hranice a teritoria definovat a podrobovat si tělesnou existenci člověka. Za jistých podmínek se tak jedinec či celá sociální skupina mohou octnout vně hranic území, přestože fyzicky na teritoriu setrvávají. Příkladem by mohly být situace státního ignorování či utlačování etnických menšin, situace občanské války či procesy genocidy. V mediální praxi je zásadní role fyzických těl v konfliktních situacích reflektována filmovým či fotografickým obrazem, tj. materiálem, který je schopen reprezentovat trojrozměrnou realitu našeho světa. Mnozí účastníci tak kromě verbálních dat analyzovali a interpretovali také obrazová data. Téma tělesnosti patřilo spolu s multimodalností analyzovaných diskurzů k významným přínosům workshopu.

Naznačenou myšlenkovou linií rozvíjel ve svém příspěvku především Dušan Bjelić (University of Southern Maine, Portland), známý čtenářům *Sociologického časopisu* / *Czech Sociological Review* jako autor eseje o etnometodologickém vyjasňování baudrillardovské teorie médií (viz *Sociologický časopis* / *Czech Sociological Review* 42, 2006: 403–427). Bjelić vyložil genezi hranic a její souvislost s lidským tělem na příkladu fotografie zachycující počáteční fázi utváření hranice mezi východním a západním Berlínem (na fotografii brání západoberlínské policisté vlastním tělem proniknutí davu z východního Berlína). Jeho hlavním tématem pak byl rozbor Clintonovy válečné rétoriky a analýza amerického zpravodajství o válečných aktivitách NATO v Srbsku a Černé Hoře. Jako inspirační zdroj Bjelićovi posloužila hollywoodská kinematografie. Ukázal, jak je ve westernovém filmu Johna Forda *The Searchers* (s Johnem Waynem v hlavní roli) rekonstruována genealogie státu a státních hranic a jak je táž koncepce využívána v Clintonových projevech a ve zpravodajství. Podle Bjeliće lze v západní civilizaci hovořit o dvou typech hranic: hranice národních států, které se utvářely historicky za pomoci právních prostředků, a hranice vytvářené osadníky, které mají tendenci se stále posouvat a v jejichž ideových základech stojí (historicky zformovaný) koncept rodiny se všemi představami o morálních závazcích jejích členů.

Zajímavý pandán k Bjelićovu příspěvku vytvořila Lena Jayyusi (Zayed University, Dubai), autorka dnes již klasické etnometodologické monografie *Categorization and the Moral Order* (London: Routledge & Kegan Paul 1984), jejíž francouzský překlad se nyní připravuje k vydání. Ve svém příspěvku analyzovala aktivity a diskurzy, které konstituují prostor izraelského kontrolního stanoviště (checkpoint) na silnici z Ramalláhu do Jeruzaléma. Pokusila se o celostní pohled na tělesné, institucionální a diskurzní aktivity, stranou nezů-

staly ani fyzické předměty a zařízení. Prostor kontrolního stanoviště představila jako konfliktní prostředí, v němž se zásadním způsobem problematizují a transformují každodenní aktivity (cesta do práce, návštěva bratrance aj.). Ukázala, jak se ve změněné situaci mění sociální kategorizace (již ne „matka veze syna do nemocnice“, ale „palestinská matka veze syna do nemocnice“; již nikoli „přítel jede navštívit přítele“, ale „Palestinec jede navštívit přítele“). Izraelský checkpoint se spolu s řadou analyzovaných mediálních narativů stal odrazovým můstkem pro autorčinu obecnější úvahu o vytváření nové morální ekonomie a nové morální geografie na izraelsko-palestinském území.

Ivan Leudar (University of Manchester) a Jiří Nekvapil (Univerzita Karlova v Praze) analyzovali diskurzní praktiky sociální exkluze v českých a britských médiích, a to na příkladu diskriminace Romů. Navázali při tom na svůj dřívější projekt *Obraz Romů v středoevropských masmédiích po roce 1989* (viz recenzi stejnojmenného sborníku v *Sociologickém časopise* / *Czech Sociological Review* 41, 2005: 175–178). Negativní obrazy Romů nemají podle I. Leudara a J. Nekvapila svůj původ v každodenní zkušenosti z interakcí mezi Neromy a Romy, ale jsou příkladem „typizací na velmi vysokém stupni vzdálenosti a anonymity“ (A. Schütz). Většinová populace konstruuje identitu Romů na základě distinkce mezi blízkým „my“ a vzdáleným „oni“, vlastní identita a identita „těch druhých“ jsou tak vzájemně propojeny. Jeliťkož chybí osobní kontakt a zkušenost mezi majoritou a Romy, je veřejná identita Romů konstruována především pomocí mediálních narativů. V kolektivní diskusi nad sebraným materiálem se pak I. Leudar a J. Nekvapil pokusili ukázat, jak je veřejná identita Romů propojena s praktikami sociální exkluze.

Ron Korenaga (Rikkyo University, Tokyo), Shinichiro Sakai (Rikkyo University, Tokyo) a Yoshifumi Mizukawa (Hokusei

Gakuen University, Sapporo) se ve svém příspěvku věnovali japonskému televiznímu zpravodajství o zákazu dovozu hovězího masa z USA do Japonska kvůli hrozbě BSE. S využitím pojmu (mediální) dialogické sítě, který vypracovali I. Leudar a J. Nekvapil (viz např. jejich články v *Sociologickém časopise / Czech Sociological Review* 38, 2002: 483–499; 42, 2006: 353–377), rekonstruovali vývoj tohoto mediálního tématu. Problém se zákazem dovozu amerického hovězího do Japonska eskaloval až na mezistátní úroveň. Přednášející ukázali, jakou roli v rozvoji tématu sehrály mezikulturní rozdíly.

Tamah Sherman (Univerzita Karlova v Praze) analyzovala postupy amerických mormonských misionářů v Česku při získávání nových přívrženců. Mormonská církev vysílá vyškolené mladé lidi do různých zemí světa, aby vyučovali a šířili evangelium. Při své misijní činnosti, při níž se mnozí misionáři cítí jako „vojáci boží armády ve válce dobra se zlem“, pak postupně využívají nabytých znalostí o druhé kultuře k provedení interakcí s místními obyvateli. Autorku zajímal vztah mezi instrukcemi, které misionáři získali, a konkrétními průběhy interakcí. V situaci prvního kontaktu (oslovování lidí na ulici) odhalila tři specifické praktiky (a jim odpovídající úkoly): zahájení konverzace, udržení konverzace, přechod k tématu náboženství. Ukázala, jak se používání kategorií jako „Američan“, „cizinec“, „dobrovolník“ nebo „misionář“ stává součástí tohoto procesu. Ve svém vystoupení čerpala z řady komplementárních dat získaných prostřednictvím různých metod – nahrávek verbálních interakcí, interakčních a následných interview, instruktážních materiálů církve.

Sebastian Abdallah (Amsterdam) se zabýval problematikou marocké mládeže vyrůstající „na ulici“ v Amsterdamu. Ve svém výzkumu využil svých pracovních zkušeností jako „social worker“. Na základě svých poznámek z terénu zkoumal, jaké jsou normy jednání mladých Maročanů

a jak chápou své jednání ve vztahu k mediálním kategorizacím jako „problémová mládež“, „riziková mládež“ aj. Odhalil regulativní praktiky uvnitř skupiny, které ukazují na jiné pojetí normalnosti: mladí muži běžně regulují sami sebe prostřednictvím nadávek, vysmívání a fyzické přehady. Jejich morální řád se odlišuje od morálního řádu většiny. Toto napětí se projevuje nejen v mediálních kategorizacích, ale také v interakci těchto mladých lidí s příslušníky většiny.

Poslední vystoupení patřilo Michelu Barthélémymu (Centre d'Etude des Mouvements Sociaux, Paris), sociálnímu vědci, který má zásluhy na šíření etnometodologické literatury ve francouzské kulturní oblasti: do francouzštiny přeložil výše zmíněnou knihu Leny Jayyusi *Categorization and the Moral Order* a nyní pracuje na francouzském překladu klasické knihy zakladatele a vůdčího teoretika etnometodologie Harolda Garfinkela *Studies in Ethnomethodology* (Boston: Prentice-Hall, 1967). Příspěvek M. Barthélémyho byl věnován kritice mediálního zpravodajství. Autora zajímalo, které aspekty mediální praxe umožňují kritiku médií. Analyzoval případ rozhlasového zpravodajství o jedné události a pozdější kritické reakce na ně (událost byla nejprve popsána jako odvrácení hrozby islamistického teroristického útoku: ve voze pracovníka letiště, „Francouze alžírského původu“, byly objeveny zbraně a výbušniny; později vyšlo najevo, že podezřelý „terorista“ je ve skutečnosti oběť rodinné intriky). Ukázal, že kritik a novinář přistupují k události dvěma odlišnými způsoby: kritik jako k transcendentálnímu objektu se stabilní identitou, který je přístupný našemu (opakovanému) pozorování, novinář jako k neurčitému objektu, jehož identita a povaha je průběžně vyjasňována řadou operací. Na přednášce se organizačně spolupodílel pražský francouzský institut CEFRES.

V závěrečné rozpravě účastníků workshopu mj. zaznělo, že etnometodologický